

KİTAP İNCELEMESİ

Cemil Koçak (2022), *27 Mayıs'ın Kayıp Anayasası*,
VakıfBank Kültür Yayınları, 198 sayfa.

Türk anayasacılık tarihinde 1961 Anayasası'nın diğer anayasalar içerisinde demokratik meşruiyeti ve niteliği açısından özgün bir yeri bulunmaktadır. Bu anayasa, birçokları tarafından siyasal iktidarı sınırlandıran aracı kurumsal düzenlemeler ve sosyal haklar bakımından Türk anayasaları içinde en demokratik niteliğe sahip anayasa olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte; 1961 Anayasası'nın bir askerî darbeye dayanması, anayasayı yapan kurucu iktidar içerisinde askerinin rolü ve temsil gücü bakımından toplumun bir kesimini dışarıda bırakması onun demokratik meşruiyetini tartışmaya açmaktadır. 1961 Anayasası, Türk anayasacılık tecrübesi bakımından, Türkiye'de sosyal devlet anlayışının anayasal düzeyde temsilinin sağlanması ve anayasal denetim mekanizması gibi düzenlemelerin yerleşmesine ön ayak olmuştur. Bunun yanında, ordunun siyasete dâhil olması ve siyaset kurumunun önünü kesen kurumsal yapılarıyla da Türk siyasal hayatı üzerinde belirleyici etkileri olmuştur. 1961 Anayasası'nın birbirine zıt bu iki yönünü anlamlandırabilmek için bahse konu anayasanın yapım süreçlerini de analiz etmek gerekir. Çünkü anayasal metinler, onları oluşturan siyasal ve tarihsel bağlamdan bağımsız değerlendirilemezler. Türkiye'de tek parti dönemini ele alan çalışmalarında öne çıkan Cemil Koçak'ın *27 Mayıs'ın Kayıp Anayasası* kitabı bu anlamlandırma çabasının bir örneğini teşkil etmektedir.

Siyasal kararları analiz etmek için, tarihte beliren seçenekler arasından tercih edilenlerin yanında saf dışı bırakılanları da göz önüne almak gerekir. Koçak'ın çalışması Türk anayasacılık tarihinde saf dışı bırakılan, onun deyimiyle "unutulan" bir anayasal tecrübeyi tekrar hatırlatmaktadır. Koçak, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin hemen sonrasında Millî Birlik Komitesi tarafından görevlendirilen Sıddık Sami Onar başkanlığındaki bir ilim heyetinin hazırladığı anayasa tasarısını; muhteviyatı, tasarıdaki maddelere heyet içinden sunulan şerhler ve bu düzenlemelere sebep olan siyasal bağlamla birlikte ele almaktadır. Eserin sunuş kısmında Koçak, bu tasarının niçin rafa kaldırıldığı sorusuna cevap

vereceğini ve tasarının 1961 Anayasası metniyle benzerliklerini ve farklılıklarını ele alacağını belirtmektedir. Fakat bu kitabın bir anayasa hukuku tarihi veya tasarı metninin anayasa hukuku açısından eleştirisi olmadığını da vurgulamaktadır. Koçak, 27 Mayıs'ın homojen bir yapı olmadığını, bu hareketin tarafı olan grupların farklı anayasal ve siyasal tasavvurları olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Onar'ın tasarısı, Türk anayasacılık tecrübesi içerisinde Kurucu Meclis'e giden yolda bir aşama olarak ele alınmaktadır (Tanör, 2014: 371-375). Bu bağlamda, Mümtaz Soysal'ın (1969) *Dinamik Anayasa Anlayışı* adlı eseri önemli bir örnektir. Soysal; Onar'ın tasarısında yer alan düzenlemeleri, sonrasında sürece dâhil olan Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinin (SBF) tasarısı ve Kurucu Meclis'in ortaya çıkardığı metinle karşılaştırarak anayasa hukuku çerçevesinde bir analiz yapmaktadır. Koçak'ın eseri ise münhasıran Onar'ın tasarısına, onun oluşum sürecine, heyet içerisindeki karşıt görüşlere yer vermesi ve bahse konu tasarının gözden düşme sebebini ele alması bakımından bu çalışmadan ayrılmaktadır.

Çalışmanın sunuş kısmında; anayasa hazırlama görevinin neden Sıddık Sami Onar başkanlığındaki “ilim ve hukuk heyetine” (s. 13) verildiği, bu heyetin ve tasarının, sonrasında niçin başarısızlığa uğradığı; dönemin etkili yayın organları olan *Akis* ve *Forum* dergisi ve *Ulus* gazetesinde yer alan yazılarla desteklenmektedir. Bu bağlamda, 27 Mayıs öncesinde öğrenci hareketleriyle birlikte bir “kahraman” sembolü hâline gelmesinden dolayı Onar'a bu görevin tevdi edilmesi hiç şaşırtıcı değildir. Sonrasında, heyetin öngördüğü tarihte tasarıyı tamamlayamaması ve ortaya çıkan metnin niteliği ile ilgili sorunlar ise Onar'ın şahsında heyetin meşruiyetini tartışmaya açmıştır. Fakat çalışmada öne çıkan argümana göre, heyetin tasfiyesinde asıl sebep seçimlerin yapılması ve yönetimin devredilmesi hususuyla ilgilidir. Millî Birlik Komitesi'nin bir süre daha görevde kalması gerektiğini düşünen ekibin (14'ler) tasfiyesi, bu ekiple aynı görüşte olan Onar'ın da gözden çıkarılmasına sebep olmuştur. Koçak'a göre, “eğer 14'lerin siyasal felsefesi hâkim olsaydı, muhtemelen bu anayasa tasarısı genel özellikleriyle kabul görecekti” (s. 185).

Çalışmada, Onar'ın tasarısındaki düzenlemeler “Siyasal Zihniyet” ve “Toplumsal, Sosyal ve Ekonomik Zihniyet” şeklinde iki tema/bölüm üzerinden ele alınmaktadır. İlk bölümde bu tasarının siyasal zihniyetini oluşturan ilkesel düzenlemelerin yanında, yasama ve yürütme organı, siyasal partiler ve denge-frenleme işlevi göreceği yeni aracı kurumsal düzenlemeler incelenmektedir. İkinci bölüm ise yeni dönemin ekonomi anlayışını yansıtan düzenlemelerin yanı sıra çalışma ve sosyal hayata ilişkin düzenlemeleri irdelemektedir.

Çalışmada, Onar'ın tasarısında yer alan hukuki düzenlemeler, ona yapılan serhlerle birlikte verilmektedir (s. 53-54). Çoğunluğunu İstanbul Üniversitesi

Hukuk Fakültesi hocalarının oluşturduğu ve sonrasında aralarına Ankara SBF'den de hocaların katıldığı bu heyetin aslında kendi içerisinde fikir birliğinin olmadığı, söz konusu tasarının maddeleri üzerine yapılan görüşmelerde düşülen şerhlerden anlaşılmaktadır. Bu durum, yazarın 27 Mayıs'ın homojen bir yapıdan oluşmadığı yönündeki tezini destekler niteliktedir. Kitap boyunca, Onar'ın tasarısının oluşumundan tasfiyesine kadarki süreç *Akis* ve *Forum* gibi dergiler ile *Ulus* gazetesi gibi dönemin etkin mecralarında çıkan yazılar üzerinden analiz edilmektedir. İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker tarafından çıkartılan *Akis*'in -bir nevi- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) liderinin sözcüsü gibi hareket etmesi (s. 53) ve *Forum* dergisinin bazı yazarlarının da sonrasında 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında Kurucu Meclis'te görev alması gibi hususlar dikkate alındığında, süreci bu yayın organları üzerinden takip etmenin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada, Onar'ın tasarısındaki düzenlemeler sadece belirtilmekle geçilmemiş, maddelerin görüşülmesi sırasında heyet içerisindeki görüş ayrılıkları üzerinden heyete hâkim olan zihniyet ve bu düzenlemelerin 1961 Anayasası ve sonrası anayasacılık tecrübesine etkileri de analiz edilmiştir. Örneğin anayasaya bir başlangıç kısmının eklenmesi, bölünmez bütünlük kavramının anayasaya dâhil edilmesi, laikliğe aykırılık sebebiyle parti kapatılması usulünün benimsenmesi ve anayasal denetim mekanizmasının getirilmesi gibi düzenlemelerin etkisi; sadece bu tasarı metniyle sınırlı kalmamış, hem 1961 hem de 1982 Anayasası'nda da yer alarak günümüze değin Türkiye'nin siyasal hayatına nüfuz etmiştir.

Onar'ın başkanlığındaki heyete hâkim olan zihniyetin; siyasete ve siyaset kurumuna kuşkuyla bakan, halkın eğitilmesi gerektiğine inanan ve hatta genel oy düşüncesinde de tereddütleri olan bir aydın zümresi hususiyetleri ihtiva ettiği görülmektedir. Koçak bu durumu, “1950-1960 döneminde Demokrat Parti (DP) iktidarının tamamını kapsayan ‘ekseriyet istibdadı’ ithamına karşılık olarak buna da kısaca ‘münevver istibdadı’ denilebilir” şeklinde ifade etmektedir (s. 54). Onar'ın tasarısında siyaset alanını kuşatıcı aracı kurumsal mekanizmaların varlığının da heyetin bu özelliğinin tezahürü olduğu söylenebilir. Fakat tasarıya hâkim bu düşünceye muhalif sesler de bulunmaktadır. Kitapta sıkça yazılarına atıf yapılan Bülent Ecevit'e göre, “politikanın bu tiksiniyecek hâle gelmesinde, aydınların sorumluluğu, şimdi politika dışı bırakılmak istenen köylünün sorumluluğundan çok daha ağırdır.” Ecevit, Millî Birlik Komitesi'ne çağrıda bulunur ve Komite'nin “bazı aydınların politikasız bir demokrasi kurulması yolundaki hayal ve telkinlerine” kapılmaması gerektiğini vurgular (s. 97). Kurucu Meclis süreci de dikkate alındığında bu yorumu bir aydın karşıtlığı üzerinden değil, siyaset alanını daraltma girişimine yönelik bir eleştiri şeklinde görmek daha doğru olacaktır.

Çalışmaya göre, Onar'ın tasarısında yer alan denge ve frenleyici anayasal ve kurumsal düzenlemelerin temel sebebi DP benzeri bir partinin yeniden iktidara gelmesini önlemektir (s. 179). Anayasa Mahkemesinin kuruluşundan nispi seçim sistemine geçilmesine, ikinci meclis düzenlenmesinden devlet yardımcı kuruluşlarına ve özerk kurumlara kadar birçok düzenleme; yeniden bir DP tipi çoğunluk yönetimine engel olma amacını taşımaktadır. Öyle ki bu durum siyaset kurumuna güvensizliğe kadar gitmiştir. Çünkü Onar'ın tasarısının temel felsefesi, “politikanın ülke yönetimindeki etkisini olabildiğince azaltmak, mümkün olan konularda da ortadan kaldırmaktır” (s. 122). Heyette yer alan ve sonrasında Kurucu Meclis'in Anayasa Komisyonu'nda da yer alacak olan Bahri Savcı'ya göre bu durum “siyasi iktidarı bölme ve türlü merkezlere” dağıtma düşüncesidir (s. 133).

Çalışmanın temel tezi; 27 Mayıs'ın tek bir düşünce ve hareketten oluşmadığı, Onar'ın tasarısının “27 Mayıs'tan birini sembolize” ettiği (s. 172). 27 Mayıs ve sonrasında 1961 Anayasası, yeni bir DP tipi çoğunluk yönetimini engelleme amacıyla buluşan; fakat bunun dışında demokratik yönetime geçiş, siyasete tanınan alan, temsilde halkın desteği gibi konularda birbiriyle çatışan fikirlerin mücadelesinin sonucudur. Bu bağlamıyla, “makro plandaki bu benzerlik, mikro plana indirildiğinde ise, ortaya farklı ‘27 Mayıslar’” çıkmaktadır (s. 172). Bu fikirlerin 27 Mayıs sonrasında oluştuğunu da düşünmemek gerekir. Koçak'ın ifadesiyle, “anayasa tasarısını hazırlayanların elinde bir pusula olmadığı söylenemezdi” (s. 171). Zira bu tasarıda yer alan fikirler 27 Mayıs öncesi dönemde zaten *Forum* dergisi gibi yayınlarda dile getirilmekteydi.

Bir anayasanın hazırlanması teknik-hukuki bir konu olarak görülebilirse de bu görevi üstlenme ve anayasada yer alan düzenlemeleri onaylama meselesi siyasal bir karardır. Bu yönüyle; 27 Mayıs askerî darbesini gerçekleştiren kadro tarafından, anayasa yapma görevinin önce Onar başkanlığındaki ilim ve hukuk heyetine verilmesi, sonrasında ise bu grubu tasfiye ederek Kurucu Meclis usulüne geçilmesi böyle bir kararın örneğidir. Koçak'ın çalışması, Türkiye'nin anayasacılık serüveni içerisinde unutulmuş bir aşamayı tekrar hatırlatmaktadır. Onar'ın tasarısındaki düzenlemelerin yanında heyet içerisindeki şerhlere de yer verilmesi ve buna ek olarak dönemin etkili yayın organları aracılığıyla sürecin takibinin yapılması, çalışmayı güçlü kılan hususiyetlerdendir. Her ne kadar kitapta Kurucu Meclis tartışmalarının farklı bir çalışmanın konusu olacağı (s. 185) belirtilse de Ankara SBF taslağıyla yapılacak bir karşılaştırma, çalışmada ileri sürülen 27 Mayıs'ın yeknesak bir oluşum olmadığı tezini kuvvetlendirici bir katkı olabilirdi. Çalışmada, söz konusu tasarının içeriğinin 27 Mayıs sonrasında belirmediği, öncesinde zaten bu hususların tartışıldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, bu husus; siyasal partilerin seçim beyannameleri, *Forum* dergisi vb. yayınlardaki yazılar ve İlk Hedefler Beyannamesi gibi 1950-60 dönemindeki

verilerden örneklerle desteklenebilirdi. Netice itibarıyla; Cemil Koçak'ın 27 Mayıs'ın Kayıp Anayasası adlı eseri, karşı-olgusal bir tarih yaklaşımıyla, eğer Onar'ın tasarısı benimsenseydi tarih ne şekilde akabilirdi sorusuna cevap arayacak çalışmaların önünü açmıştır.

Kaynakça

Soysal, M. (1969), *Dinamik Anayasa Anlayışı: Anayasa Dialektiği Üzerine Bir Deneme* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları).

Tanör, B. (2014), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: (1789-1980)* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).

Arş. Gör. Enis Duman

Kırklareli Üniversitesi